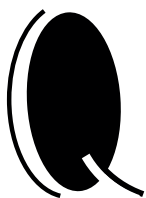

LA INVENCIO D'AMÈRICA

Tomás Hernández

UAN EL MEU BENVOLGUT AMIC TOMÀS LLOPIS em va convidar a participar en aquests encontres, vaig tenir una sensació contradictòria. Per una banda el desig de tornar en aquesta terra i a una antiga i lleial amistat, la de Xaro i Tomàs i ara també la de l'Anna; per altra, un desassossec d'inseguretat.

Jo no sóc novel·lista ni historiador. De què podria parlar-los que fóra d'interès per a vostès?

En aquells llunyans anys de la meua amistat amb Tomàs Llopis, vaig impartir durant uns cursos l'assignatura de literatura hispanoamericana a la Universitat de València¹.

Vaig descobrir llavors uns textos extraordinaris que mai no hauria pensat de llegir. Les cròniques d'aquells homes sorpresos davant un món del qual no sabien el nom de les coses. *"El mundo era tan reciente, que muchas cosas carecían de nombre, y para mencionarlas había que señalarlas con el dedo"*, va dir García Márquez.

Vargas Llosa, José Donoso, José Miguel Oviedo i altres, van dir que l'origen de la novel·la hispanoamericana era en aqueixes cròniques. Les van escriure persones de diversa condició, de distintes formacions i amb finalitats diferents. Alejo Carpentier va dir que la crònica de Bernal Díaz del Castillo era *"el único libro auténtico de caballería"*. Soldats sense excessiva formació, clergues, frares, aventurers, erudits, funcionaris de la corona, van escriure amb admiració sobre unes terres que encara no es deien Amèrica.

¹ Tomás Hernández (Alcalá la real -Jaén-, 1946) va ser professor de la Universitat de València la dècada dels setanta i inicis del vuitanta. Després va tornar a Andalusia, on viu. Per tal de respectar el sentit i la intenció dels textos citats pel conferenciant, els hem deixat en el castellà original, tal com els va llegir el professor Hernández.

Així que vaig pensar que en aqueixes cròniques hi havia els dos objectius d'aquests encontres: la història i la novel·la.

El matí del 27 de novembre de 1525 dos cavallers parlen animadament al palauet sevillà del de més edat. Els dos són cordovesos, els dos són viatgers. El major, l'amo de la casa, ha recorregut Europa i encara farà uns quants viatges més en anys posteriors, per a comprar llibres impresos i manuscrits per a la seua impressionant biblioteca particular que arribà a assolir els 15.000 volums. Es diu Hernando Colón i era fill natural d'un pare famós que va tenir una vellesa de plets amb la Corona, de decepció i d'abandonament.

L'altre es diu Hernán Pérez de Oliva. Pertanyia a una noble família cordovesa i s'havia format a les universitats de Salamanca, París i a la cort papal de Roma.

El motiu de la visita és el regal que Pérez de Oliva fa al bibliòfil Hernando Colón. Es tracta d'una versió en castellà de l'*Amfitrió* de Plaute que acaba de traduir. El seu propòsit és la idea humanista que les llengües naixents, el castellà entre elles, són dignes i apropiades per a adaptar-se a l'exquisidesa dels clàssics.

D'aquí la conversa potser derivà al fet que de l'esdeveniment més important de l'època i potser de tots els temps, el descobriment d'Amèrica quan encara no s'anomenava Amèrica, d'aquest esdeveniment insòlit i inesperat, d'aqueixa invenció, no existís, un quart de segle després, ni un sol llibre en castellà. Únicament el llibre en llatí d'un italià establert a la cort d'Espanya, Pedro Mártir de Angleria (1457-1526).

Aquell vespre del 27 de novembre de 1525 els dos amics es comprometen a escriure una obra sobre un succeït tan extraordinari.

Hernán Pérez de Oliva va acabar la seua, *Historia de la invención de Yndias*, tres anys després, en 1528, i la va regalar també al seu amic per a la biblioteca.

Hernando Colón va acabar en 1539, any en què va morir, la seua obra sobre la vida del seu pare *Vida del Almirante Cristóbal Colón*. Cap dels dos no va veure publicada la seua obra però ambdós són coneguts per elles.

Hernán Pérez de Oliva va intitular la seua obra: *Historia de la invención de Yndias*.

Si busquem al DRAE la paraula "*invención*", cap de les accepcions encaixaria amb el títol d'aquesta xarrada.

Invención diu el DRAE és:

1. Acció i efecte d'inventar.
2. Cosa inventada.

3. Engany, ficció.

4. Part retòrica.

Llavors, per què Pérez de Oliva intitulà la seua obra *Historia de la invención de Yndias*? Creia que el descobriment d'Amèrica era cosa inventada, engany, ficció? No.

Però abans, permeten-me un incís sobre dues observacions que m'he deixat al tinter, o millor, al bolígraf amb què escric.

Parlem de l'afany de Pérez de Oliva i Hernando Colón per dignificar el castellà front al Llatí. Subjau en aquest noble propòsit la idea que hi ha unes llengües superiors a unes altres.

Aquest és un tòpic, que encara perdura, de racisme lingüístic.

Hi ha llengües amb més parlants que altres. Hi ha llengües amb més literatura que altres. El setanta per cent de les llengües parlades són àgrafes, o siga, no tenen escriptura. Però això no les fa inferiors. S'adeqüen a la realitat dels seus parlants. Hi ha un llibre divertidíssim sobre aquest tòpic i altres tòpics, *L'antropòleg innocent* de Nigel Barley.

La idea de la superioritat d'unes llengües sobre unes altres és una percepció econòmica: és més rica la llengua que més parlants té; social, hi ha uns éssers més desenvolupats que uns altres, i fins de prurit cultural. Com ha de ser la llengua de Shakespeare igual que la dels massai o la dels pigmeus? Aquesta creença és un tòpic, no una realitat lingüística.

Vaig llegir que a un filòleg alemany li van preguntar quina diferència hi havia entre un llengua i un dialecte. Va respondre: "Una llengua és un dialecte amb exèrcit".

L'altre tòpic és per què la paraula "humanista" ens suggereix lletres i llatins. Aquesta absurda divisió en ciències i lletres és el resultat de la necessitat d'especialització. Però Montaigne escrivia els seus *Essais* en una sala gran plena de torns, astrolabis, telescopis i llibres. Gairebé tots en llatí. Pérez de Oliva va escriure sobre les propietats de la magnetita, i Hernando Colón era un reconegut cosmògraf a més de bibliòfil obsessiu.

Del llibre de Pérez de Oliva sobre la magnetita, "*De magnete*", diu el següent el seu nebot, el també humanista, Ambrosio de Morales:

"El maestro Oliva escribió en latín de la piedra imán, en la cual halló cierto grandes secretos... Una cosa quiero advertir aquí acerca de esto. Creyóse muy de veras de él que por la piedra imán halló como se pudiesen hablar dos ausentes. Es verdad que yo se lo oí platicar algunas veces. Porque aunque yo era muchacho todavía, gustaba mucho de oírle todo lo

que en conversación decía y enseñaba. Mas en esto del poderse hablar así dos ausentes, proponía la forma que en obrar se había de tener; y cierto que era muy sutil, pero siempre afirmaba que andaba imaginándolo, mas que nunca allegaba a satisfacerse, ni ponerlo en perfección, por faltar el fundamento principal de una piedra imán de tanta virtud, cual no parece podría hallar”.

Parlar a la distància mitjançant un imant és l'origen del telèfon de magneto, que es feia funcionar amb una manovella i que trigaria segles a arribar. Quines forassenyades idees bullien al cap de Pérez de Oliva? Deixem-ho a l'àrbitri d'Íker Jiménez.

El que sí que podem contestar és per què va intitular el seu llibre *Historia de la invención de Yndias*. Si tornem al DRAE, “*inventar*” és trobar alguna cosa nova o desconeguda. Colom, que anava a Catai o a Cipango, es va trobar (*in-venio*) amb les Índies.

El llibre sobre el qual parlaren els dos amics cordovesos al palauet sevillà d'Hernando Colón era les *Décadas de Orbe Novo* de Pere Màrtir de Angleria. Primer relat, en llatí, dels successos d'Amèrica.

D'aquest llibre parlarem nosaltres també aquesta nit.

A principis de l'estiu de 1601 la Inquisició veneciana condemna a la foguera un pobre moliner de la ciutat de Friuli. Es deia Menocchio i havia sofert anys abans un altre procés de la Inquisició. Condemnat a la pena de desterrament se li va prohibir parlar de les seues estrambòtiques i perilloses idees. Hi anà però va continuar parlant i aquesta loquacitat el menà a la foguera.

Menocchio sostenia que l'univers era com un formatge gruyère ple de forats buits. És allò més semblant a la teoria del multivers. Càpsules incrustades dins de l'univers en les quals la dimensió espai-temps ocorregué d'una altra manera.

Però Menocchio sostenia també, i això era més perillós, davant l'inquisidor que el jutjava, el franciscà Gerolamo Asteo, que “*había nacido cristiano y quería vivir como cristiano, pero que si hubiese nacido turco habría querido seguir siendo turco. Dios Padre tiene varios hijos que ama, es decir a los cristianos, los turcos y los hebreos, y a todos ha dado la voluntad de vivir en su ley, y no se sabe cuál es la buena: Sí que creo que cada uno cree que su fe es la buena, pero no se sabe cuál es la buena; pero como mi abuelo, mi padre y los míos han sido cristianos, yo quiero seguir siendo cristiano y creer que esta es la buena*”.

Aquestes idees li van costar la vida.

En preguntar a Menocchio d'on les havia preses, respongué que del *Llibre dels viatges* del cavaller John de Mandeville. N'hi havia una traducció italiana a la modesta biblioteca del moliner Menocchio i un exemplar del *Decameró* en edició no expurgada.

Conta la història i el procés d'aquest peculiar moliner el llibre de Carlo Ginzburg *El formatge i els cucs*.

Del llibre de Mandeville, també hi havia un exemplar a la biblioteca de Cristòfor Colom anotat per ell.

Quan Colom parla de les diferències entre les sirenes de Guinea i les d'Amèrica, descriu el que ha llegit, no el que ha vist. Per exemple, les sirenes de Mandeville o de Pièrre d'Ailly o de l'*Odissea*.

Diu Colom, o per dir-ho millor el pare Las Casas, que "*el día pasado, cuando el Almirante iba al Río de Oro, dijo que vido tres serenas que salieron bien alto de la mar; pero no eran tan hermosas como las pintan, que en alguna manera tenían forma de hombre en la cara*". (COLÓN, *Diario*, 9 de enero de 1493. Primer viaje).

Sant Isidor, el savi de Sevilla, ja havia escrit sobre les sirenes el segle VII:

"A las sirenas, que eran tres, se las imagina con un cuerpo mitad de doncella, mitad de pájaro, dotadas de alas y uñas; una de ellas cantaba con su voz, otra con una flauta, y la tercera con la lira; con su canto atraían a los navegantes fascinados, que eran arrastrados al naufragio"
(*Etimologías*, XI, III, 30).

El llibre de Sant Isidor és una de les històries més divertides sobre les paraules. Vaig trigar molt a llegir-lo perquè em refiava molt dels comentaristes i d'alguna història de la literatura. "*Etimologías de San Isidoro* —deien—, *libro enciclopédico sobre el saber de su época*". Si haguessen llegit el llibre, l'haurien descrit com el que és, una fascinant i a voltes absurda història de les paraules i del seu origen. El llibre d'un home savi i divertit. Vegen, si no, el que ell opina de les sirenes:

"Pero lo cierto es que fueron unas meretrices que llevaban a la ruina a quienes pescaban, y estos se veían después en la necesidad de simular que habían naufragado. Se dice que tenían alas y uñas, porque el amor vuela y causa herida; y que vivían en las olas, precisamente porque las olas crearon a Venus".

(*Etimologías*, XI, III, 30-31)

Fixen-se quin hendecasil·lab més suggeridor llegit així:

“porque vuela el amor y causa herida”

Igualment ocorre amb les amazones de què Colom diu haver sentit a parlar però que altres afirmen haver vist com Fray Gaspar de Carvajal (1542):

“Estas mujeres son muy altas y blancas y tienen el cabello muy largo y entrecado y revuelto a la cabeza. Son muy membrudas, andaban desnudas en cueros y tapadas sus vergüenzas con sus arcos y flechas en las manos, haciendo tanta guerra como los indios”.

I Fernández de Oviedo recull gairebé al peu de la lletra el que escrigué Colom al seu *Diari*:

“Hay una nación de Amazonas o mujeres que no tienen maridos, y que en cierto tiempo del año va a ellas otra nación de hombres, e tienen con ellos comunicación, e se tornan después a su tierra...”.

Com en el tema de les sirenes, sempre hi ha un home savi:

“Nunca se ha visto nada de esto [amazones] a lo largo de este río ¡y nunca se verá! A causa de este engaño, muchos escriben y hablan del río de las Amazonas” escriu un irritat López de Gómara.

Colom tenia el costum d’escriure notes als manuscrits i als llibres que llegia. Per això sabem quins llibres eren els llegits amb major interès i assiduïtat entre els pocs exemplars de la seua i biblioteca.

Algun estudiós pacient comptà el nombre d’anotacions fetes per Colom i excel·leix amb molt, amb gairebé mil notes, la *Imago mundi* de francès Pierre d’Ailly. La *Cosmografia* de Ptolomeu. El *Llibre de viatges* de Marco Polo, i el nostre Mandeville.

Però cal anar amb compte amb la interpretació de la realitat del passat, i amb la del present, perquè de vegades ens para subtils paranys. Per això podríem deduir que Colom va reproduir alguns dels disbarats que presenta com a veritats el llibre de Mandeville després d’haver-lo llegit i anotat profusament. Tanmateix, la primera edició en castellà de l’obra de Mandeville s’imprimeix precisament a València, l’any 1521, a la impremta de Jordi Castilla. Aquell any, Colom pledejava pels seus

drets contra la corona i el seu darrer viatge, el quart, va acabar vint anys abans, el 1504. Llavors, com va escriure Colom als seus *Diaries* i a les seues cartes algunes de les fantasmagories que llegim a Mandeville?

L'obra de Mandeville fou escrita cap a 1350 i fou un autèntic best-seller tal com ho demostra la traducció a més de deu idiomes i el fet que se'n conserven més de tres-cents manuscrits. Així que, com diríem ara, era coneguda pel boca a boca, i Colom en devia tenir notícies. A més algunes fantasies de Mandeville ja eren conegudes per llegendes orals i per llibres anteriors. Entre ells les *Etimologies* de Sant Isidor que Mandeville cita com a una de les seues fonts.

Una de les descripcions més exacta i ben escrita de la importància de l'obra de Mandeville i dels temes de què tracta, és la de Vicent Blasco Ibáñez. La recull a la seua novel·la *En busca del Gran Khan*.

Va ser per a mi una sort trobar aquesta novel·la breu del seu il·lustre paísà, perquè supera en molt, crec, textos més recents sobre la figura de Cristòfor Colom. Molt documentada, amb una trama ben ordida i unes peripècies que ens hi mantenen sempre l'interès.

Això diu Blasco Ibáñez del celebrat llibre de Mandeville:

“Fue acogido el Libro de las maravillas con entusiasmo por la sociedad de entonces, ansiosa de misterios. Además, los hombres doctos podrían encontrar reunidas en dicha obra todas las noticias que andaban dispersas en volúmenes de distintos países y cuya busca exigía larga paciencia y muchas dificultades.

Viajaba el supuesto caballero inglés Mandeville por Tierra Santa en la primera parte de la obra, contando prodigios solamente cristianos. En la segunda parte, que sólo trataba del mundo natural, aparecía lo maravilloso. Mandeville llegaba muy cerca del Paraíso terrenal (eso mismo cree Colón), describiendo los cuatro ríos que nacen y descienden de ese jardín eterno, situado a enormísima altura. Luego iba a la India, al archipiélago Malayo, y finalmente al Imperio chino. ¿Qué no habría visto el falso caballero inglés en sus viajes? Árboles que producían harina, vino y miel; otros que daban lana; peces que una vez al año venían ordenadamente a las costas para hacer reverencia al monarca del país y retirarse; grifos guardadores de tesoros; el reino de Preste Juan con las grandes ceremonias de su corte, mezcla de esplendor oriental y de liturgia cristiana; minas de oro en países donde hombres y mujeres iban desnudos, haciendo escarnio a los extranjeros que se presentaban vestidos; montañas en cuyas rocas crecían enormes diamantes de suave color azul.

La descripción de las riquezas de Catay, tierra del Gran Khan, hecha por

Mandeville, la había leído Colón muchas veces, encontrando en ella una renovación de la fe que mostraba en sus proyectos.

Acosta se explicaba la popularidad de este libro, que aún fue en aumento muchos años después. Los lectores crédulos y ansiosos de maravillas, que eran casi todos los de entonces, se enteraban de que existían en las Indias hombres con cara de perro, llamados canefalles; otros que recibían el nombre “monóculos” porque sólo tenían un ojo, diferenciándose con ello de un pueblo cercano cuyos habitantes tenían cuatro ojos, viendo por todos ellos. Poblaciones de pigmeos se batían en perpetua guerra con ejércitos de grullas. Había hombres sin cabeza que tenían los ojos y la boca en el pecho. Otros en el lugar de la boca sólo mostraban un pequeño orificio, teniendo que absorber alimentos líquidos valiéndose de una pajuela. Cerca de las fuentes del Ganges las gentes carecían de estómago, y vivían de perfumes vegetales, especialmente de oler manzanas. Ciertos habitantes de la India, siendo normales en sus órganos, tenían sin embargo unas orejas tan enormes, que se envolvían con ellas todo el cuerpo lo mismo que una capa; otros tenían un pie único, pero tan grande, que sólo necesitaban echarse en el suelo y elevarlo sobre su cabeza para verse resguardados del sol o la lluvia como si estuviesen debajo de una tienda”.

(Blasco Ibáñez, En busca del Gran Khan, págs. 72-73)

Trobem també un passatge molt semblant al de Blasco Ibáñez a la novel·la del cubà Alejo Carpentier, *El arpa y la sombra*.

Parla Blasco Ibáñez d’*“enormes diamantes de suave color azul”*. Escolten aquesta història recollida com a real amb protagonistes reals:

“Cuentan que a la derecha e izquierda del Darién corren veinte ríos auríferos: lo que me han dicho, eso digo. No hay uno que no lo refiera (...) También parece que da esperanzas de rocas perlas, y en prueba de ello (...) cierto Andrés Morales, navegante de aquellos mares, amigo y compañero de Juan de la Cosa cuando éste vivía, tuvo en la mano un diamante de un joven desnudo de Paria en Cumaná, muy precioso, de largo, según dicen, como dos falanges de dedo meñique, y de grueso como la primera falange del dedo gordo, que por ambas partes terminaba en punta y tenía ocho caras lindamente formadas (...) el joven aquel llevaba el diamante colgado al cuello y se lo vendió a Andrés Morales por cinco cuentas nuestras de cristal verde y azul, prendado de la variedad de los colores”.

Ocorregué així, com ho recull Angleria a les seues *Dècades* o és de nou l'ombra de Mandeville? És clar que aquest Andrés Morales va existir i Angleria el va rebre a casa seua:

“Apenas había salido de casa Pedro Arias, gobernador del supuesto continente (...) cuando supe que había venido a la corte, por causa de negocios, cierto Andrés Morales, piloto de las naves que recorren aquellas costas (...) Éste [Andrés Morales] se me presentó como suelen hacerlo los demás que vuelven del océano.”

Qui no va existir fou Mandeville que és un personatge tan irreal com el seu llibre. Hi ha quatre candidats a ocupar aquest nom. El més versemblant sembla que és un viatger anglès instal·lat a Lieja que escriu l'obra amb l'ajut del seu metge de capçalera.

És curiós que mentre Mandeville posava fil a l'agulla del seu extravagant viatge, un contemporani seu viatjava realment per molts dels indrets que Mandeville imagina: Àfrica, Europa, l'Índia, Àsia, Xina. Es deia Ibn Battuta. Va nèixer a Tànger el 1304 i als 22 anys va iniciar un viatge pel món que havia de durar 24 anys, fins 1349.

Al relat d'aquest viatge, el va anomenar Rihla o viatge. No va tenir cap incidència ni tan sols dins el món àrab fins que va començar a ser traduït el segle XIX.

El llibre Ibn Battuta acaba també amb una declaració d'humiliat:

“I Al-là premie qui em copie”.

El llibre de Mandeville és un relat novel·lesc i fantasiós. El d'Angleria, del qual ens ocuparem tot seguit, és una crònica. El seu autor ho manifesta amb rotunditat:

“No abandonaré de buen grado España, porque estoy en la fuente de las noticias que llegan de los países recién descubiertos y puedo esperar, constituyéndome en historiador de tan grandes acontecimientos, que mi nombre pase a la posteridad”.

Qui això escriu, va morir essent bisbe de Jamaica, terra que no va trepitjar mai.

Angleria, no només va voler guanyar fama d'historiador, sinó d'historiador veraç i fiable. La seua actitud és la d'un cronista de despatx, de redacció de periòdic. El seu allunyament dels fets, el fet de no ser-ne

un testimoni presencial, és compensat amb les observacions sobre els seus informants i en recull fidelment el testimoni per inversemblant que resulte.

“De estos procuradores y de Enciso y de Tamudo, y también de otro bachiller en jurisprudencia que se llamaba Baeza y había recorrido aquellas costas; y de Vicente Yáñez, patrón de las naves, conocedor de aquellas costas, supe todos los sucesos; pues jamás ninguno vino a la corte que no tuviera gusto de manifestarme de palabra o por escrito cuanto ellos habían sabido”.

DÉCADA II, Libro VII, pàgs. 137-138

De la mateixa manera deixa constància de la seua assiduïtat en el tracte amb el nebot d'Amerigo Vespucci:

“A este Vespucio le tengo convidado con frecuencia; porque es un joven de aventajado ingenio, y al recorrer aquellas regiones anotó diligentemente todo lo que se ofrecía”.

DÉCADA III, Cap. V, pàg. 201

Si el llibre de Mandeville forma part de l'imaginari d'Amèrica i també de la seua invenció, les *Décadas de Orbe Novo* de Pere Màrtir d'Angleria són molt més riques, més novel·lesques, perquè ens parlen per primera vegada d'aquella realitat sorprenent que només podia conèixer per relats de qui la visitaven.

Hi ha al llibre d'Angleria la llavor de les històries que després arreplegaran altres historiadors. La incertesa de què era Amèrica, una terra ferma “inventada” o els últims confins de les terres del Gran Khan com Colom s'obstinà a creure fins a la seua mort. Hi ha els dubtes i les vacil·lacions del conqueridor front a l'indígena, la cerca obsessiva de l'or, la *auri sacra fames*. Com escriu Fernández de Oviedo: “*Cosas que han pasado en estas Indias en demanda de este oro que no puedo acordarme de ellas sin espanto y mucha tristeza en mi corazón*”. Hi ha al mite d'Angleria, el mite del bon salvatge i les utopies sobre les quals escriuran Thomas More, Campanella, Rousseau.

La pregunta de si els nadius eren bons i innocents per naturalesa o depravats i astuts. Segons Motolinía, Fray Toribio de Benavente: “*Son pacientes, sufridos sobremanera, mansos como ovejas. Nunca me acuerdo de haberlos visto guardar injuria; humildes, a todos obedientes, ya de necesidad, ya de voluntad, no saben sino servir y trabajar*”.

D'aquesta opinió és Fernández de Oviedo: *“Esta gente de su natural es ociosa y viciosa, e a poco trabajo, de melancólicos, e cobardes, viles e mal inclinados, mentirosos e de poca memoria, e de ninguna constancia. Muchos de ellos, por su pasatiempo, se mataron con ponzoña para no trabajar, y otros se ahorcaron con sus propias manos”*.

Les cites anteriors procedeixen del llibre imprescindible de Ricardo Piqueras, *La conquista de América: antología del pensamiento de Indias*.

No veu els nadius el propi Angleria, pel que li han contat, de millor manera:

“No gastan mesas ni servilletas ni manteles, sino acaso los caciques, que adornan las mesas con algunas vasijas de oro; los demás matan el hambre tomando con la mano derecha el pan de su tierra y en la izquierda una tajada de pescado asado o alguna fruta; carne pocas veces logran, y si tienen que limpiarse los dedos untados con alguna comida, les sirve de servilleta la planta de los pies o la piel del muslo y, a veces, el escroto”.

DÉCADA III, Cap. III, pàg. 180

Tenien ànima, aquells éssers amb aparença humana que vivien en la nuesa, en la promiscuïtat per als ulls dels nouvinguts?

“El cardenal me contestó que yo estaba engañado, que los indios no eran más que unos papagayos”, li contesta el cardenal Loaysa a Bernardino de Minaya el 1535.

En tots els episodis de fam llegits a les cròniques, cap com el que conta Angleria sobre l'ocorregut al Darién:

“...¿Para qué hacer ponderaciones acerca de una cabeza de asno comprada a precio de oro? (...)

Viéronse los compañeros acosados de tanta necesidad, que ni siquiera se abstuvieron de comerse los perros con sarna que tenían consigo para cazar y para defensa (pues en los ataques con los indígenas desnudos se ayudaban mucho de los perros), y alguna vez hasta comieron carne de indígenas muertos.

Se convinieron algunos compañeros en la compra de un perro flaquéisimo que ya casi se estaba muriendo de hambre; le dieron al amo del perro muchos pesos de oro castellanos; le despellejaron para comérselo, y la piel sarnosa, y en ellos los huesos de la cabeza, los tiraron a unos espinos próximos; al día siguiente, un infante de ellos dio con la piel tirada, llena de gusanos y que casi hedía. Llevósela a su casa: quitándole los gusanos

la echó a cocer en una olla, y cocida, la comió. Acudieron muchos con sus platos, por el caldo de la piel cocida, ofreciéndole un castellano de oro por cada plato de caldo”.

DÉCADA II, cap. X, pàgs. 159-160

Hi ha novel·la més realista? Sobre el descobriment d'Amèrica és aclaridora, com sempre, la mirada de Montaigne:

“He tingut amb mi molt temps un home que havia viscut deu o dotze anys en aqueix món que ha estat descobert en el nostre segle [...] Aquest descobriment d'un immens país paga bé la pena de ser pres en consideració. Ignore si en l'avenir en tindran lloc d'altres, en atenció al fet que tants i tants homes que valien més que no pas nosaltres no tenien ni tan sols la presumpció remota del que s'ha esdevingut en el nostre temps. Jo recele a voltes que potser tinguem els ulls més grans que el ventre, i més curiositat que capacitat. Ho abracem tot, però no recollim res més que vent.

MONTAIGNE, *Assaigs*, XXX. “Dels caníbals”

Diu Montaigne que “tants homes que valien més que no pas nosaltres” no havien imaginat mai l'existència d'un continent oblidat. Tanmateix va adquirir gran difusió durant l'època, la que es va conèixer com “la profecia de Sèneca”. Molts de vostès l'han escoltada recentment, perquè amb aquestes paraules es tanca la sèrie de televisió *Isabel*:

*“Tiempos vendrán en los años tardíos
en los cuales los vínculos de las cosas
relaxará el Océano y una tierra sin límites veremos,
y Tiphis revelará nuevos mundos
y no será ya Thule la última de las tierras”.*

[Sèneca, “*Medea*”]

Colom va tenir aquests versos com a escrits per a ell, també els seus hagiògrafs, i no hi ha llibre sobre el descobriment que no els reculla.

Però continuem amb el llibre d'Angleria. El seu episodi sobre l'ús despietat dels gossos de presa és esgarrifós:

“Volvieron, pues, la espalda, dándose a la fuga. Como en los mataderos cortan a pedazos las carnes de buey o de carnero, así los nuestros de un golpe quitaban a este las nalgas, o aquel el muslo, a otros los hombros, como animales brutos perecieron seiscientos de ellos, junto con el cacique.

La casa de este encontró Vasco llena de nefasta voluptuosidad: halló al hermano del cacique en traje de mujer, y a otros muchos acicalados y, según testimonio de los vecinos, dispuestos a usos licenciosos. Entonces mandó echarles los perros, que destrozaron a unos cuarenta. Se sirven los nuestros de los perros en la guerra contra aquellas gentes desnudas, a las cuales se tiran con rabia, cual si fuesen fieros jabalíes o fugitivos ciervos, y los españoles no los consideran menos leales en sufrir los peligros que los de Colofón o Castabala, que formaban escuadrones de perros para hacer guerra; de suerte que los perros guardaban en la pelea la primera línea, y jamás rehusaban pelear”.

DÉCADA III, Cap. I, pàg. 165

I parla també dels mateixos arbres mortífers que esmentava Mandeville:

“Hay otro árbol, peculiar en aquella tierra, cuyas hojas, si tocan un cuerpo desnudo, levantan grandes cardenales y, si no se curan con agua de mar o con saliva de la mañana, al punto con su veneno causan dolores mortales [...] dicen que también es mortífero su olor, y que no se puede llevar su madera a ninguna parte sin peligro de la vida”

DÉCADA III, Cap. VI, pàg. 212-213

Gonzalo Fernández de Oviedo (Piqueras, pàg. 33) va escriure:

“De echarse algunos hombres a dormir descuidadamente debajo de estos árboles, no los conociendo, en poco espacio que les tiene el sueño a la sombra de tal manzano cuando se levantan es con grandísimo dolor de cabeza e hinchados los ojos e las cejas e mejillas.”

Abans de saber jo que acabaria aquesta vesprada parlant-los a vostès bàsicament de dos llibres entre les infinites obres que tracten del descobriment, vaig anar espigolant per les cròniques i per algunes monografies essencials.

No tenim temps per a parlar de la diferent actitud política en tractar sobre els mateixos fets que existeix entre Fernández de Oviedo, pro monarca, i Las Casas, que escriu una hagiografia de Colom. Ni tan sols de la sorprenent història de l'intent de beatificació de l'Almirall que conta Carpentier (*El arpa y la sombra*). Ni de la valentia del jurista Vitoria, que va defensar, dins d'un turbulent procés legal, que el nostre dret de conquesta era el mateix que el que tindrien aquells nadius si haguessen aparegut, a trenc d'alba, un dia a les nostres costes.

Tampoc no hem pogut parlar dels funestos presagis que els nadius van creure que havien vist abans de l'arribada dels barbuts i metàl·lics déus (estranyes llums al cel, temples misteriosament incendiats, bull l'aigua del mar i dels rius, naixement d'éssers deformes).

Vaig deixar de banda que no tenien nom per al delicat paladar de la batata, que Colom descriu com un rave que té gust de castanyes. La por i la repulsa davant els aliments desconeguts:

“El cacao de su propia naturaleza, sin tostarle ni prepararle con cosa alguna, tiene propiedad de estreñir el vientre, de detener de todo punto la regla, cerrar las vías de la orina, opilar el hígado y mucho más el bazo, privar el rostro de su vivo y natural color, debilitar la digestión del estómago, acortar terriblemente el aliento con un molesto cansancio, causar paroxismos y desmayos y a las mujeres sofocación o mal de madre y, sobre todo, causa y engendra unas perpetuas ansias y melancolías y saltos de corazón, que parece al que le ha comido que el alma se le sale’, esto dice Juan de Cárdenas (1591)” (Piqueras, 31)

No tenien nom per als sabors nous, ni per als fruits o els animals amb què mitigaven la fam, ni paraules per a la seducció o l'emparellament, ni entenien els costums d'aquelles gents nues.

Vaig triar dos llibres. Una fantasia de Mandeville, que fou llegida com a testimoni digne de ser cregut, i la història d'un cronista de despatx, meticulós i interessat per la veritat, que fou llegida com una novel·la.

Tota novel·la és un viatge, tota història també. Acabem doncs amb els versos del poeta Eduardo García, que uneixen història i relat sota la comuna anadura del viatge:

*“Y acunarle después susurrándole historias
de océanos que esperan,
islas que no figuran en los mapas,
cumbres donde el deseo nunca duerme,
valles donde las fieras retozan con los pájaros,
regiones que muy pronto
incendiarán nuestra mirada
si nos ponemos en camino a toda prisa
y aplacamos la sed y el desaliento
y abrazamos la dicha de los viajes”.*

[Eduardo García, *La vida nueva*, ‘El hueco y el impulso’]

Traducció de Tomàs Llopis

Tomás Hernández és historiador i poeta.

Tomàs Llopis, Tomás Hernández i Marisé Mur.